

Received: 13.05.2019

Accepted: 09.06.2019

Published: 24.06.2019

JOTS, 3/2, 2019: 471-501

Orhun Yazıtlarındaki Er- Bar- İkilemesi Üzerine

On the Reduplication är- bar- in the Orkhun Inscriptions

ERDEM UÇAR

Prague/Czech Republic
E-mail: merdemu@gmail.com

There are still problems with translations the Orkhun inscriptions. Detailed explanations should be made on each word for correct understanding of the sentences in the inscriptions. The reduplication är- bar- is found in four places: 1. Köl Tigin East 23 = Bilgä Qayan East 19 (twice), 2. Köl Tigin North 1 and 3. Bilgä Qayan East 29. The four reproductions, which provide a copy of the inscriptions, have allied with the signs in the reduplication. Therefore, there is no difference in the reading of the reduplication. The article lists the previous interpretations for the reduplication. After the interpretation proposals were analysed, the meaning of the reduplication in question were re-evaluated.

Key Words: Köl Tigin inscription, Bilgä Qayan inscription, är- bar-, barım, barq, reduplication.

Köl Tigin ve Bilge Kagan yazıtlarında geçen *er- bar-* ikilemesinin anlamlandırılmasında bir sorun olduğundan şüphelenmiş ve önerilen teklifleri yeterince tatmin edici bulmamıştım. İkileme hakkındaki anlamlandırma tekliflerinin çoğunun bağlam esaslı olması ve tekliflerdeki filolojik gerekçelerin azlığı beni böyle düşünmeye sevk etmişti. Buradan hareketle *er- bar-* ikilemesinin geçtiği pasajların tekrar değerlendirilmesinin faydalı olabileceğini düşündüm.

Orhun yazıtlarında *er- bar-* ikilemesi toplam dört yerde geçmektedir:

1. *(e)rm(i)ş b(a)rm(i)ş : (e)dgü (é)l(i)ŋe : k(e)ntü y(a)ŋ(ı)lt(ı)g* (KT D23 = BK D19).

2. *köl tig(i)n : yéti ot(u)z : y(a)ş(ı)ŋa : k(a)rluk : bod(u)n : (e)rür b(a)rur : (e)rkli : y(a)gı boltı* (KT K1).

3. *ot(u)z (a)rtukı : bir : y(a)ş(ı)ma : k(a)rluk : bod(u)n : buŋs(u)z (e)rür : b(a)rur : (e)rkli : y(a)gı boltı* (BK D28-29).

Yazıtlar hakkında yayımlanan daha önceki makalelerimde yaptığım gibi ikilemenin yer aldığı cümlelerin şimdiye kadarki çalışmalarda nasıl anlamlandırıldığını kronolojik olarak listeleyerek karşılaştırmalı bir tablo sunmak istiyorum:

Neşir	KT D23 = BK D19	KT K1	BK D28-29
Radloff 1895	<i>ermiş barmış edgü eliŋe kendü yaŋıltıŋ</i> “İlerleme içinde olan iyi boyuna (beyine) karşı hata yaptın”. (14-15, 54-55)	<i>kül tegin yeti otuz yaşıŋa karluk budun erür barur erkli yağı boldı</i> “Kül Tegin otuz yedi yaşındayken, göç eden Karluk halkı bize düşman oldu”. (24-25)	<i>otuz artukı bir yaşımada karluk budun buŋsaz erür barur erkli yağı boltı</i> “Otuz bir yaşımada Karluk halkı zengin olduğu için bize düşman olmuştu”. (61); <i>otuz artukı bir yaşımada karluk budun buŋsız erür barur erkli yağı boltı</i> “Otuz bir yaşımdayken Karluk halkı engelsiz bir şekilde özgürce ya-

			şarken bize düşman oldu” (190-191).
Thomsen [1896] 2002	<i>(e)rm(i)ş b(a)rm(i)ş : (e)dgü (i)l(i)ñe:k(e)ntü y(a)ñ(i)lt(i)g</i> “Özgürce yaşamış olan iyi halkına (devletine) karşı gevşeklik gösteren sensin”. (142-143)	<i>kül tig(i)n : yéti ot(u)z : y(a)ş(i)ña : k(a)rluk : bod(u)n : (e)rür b(a)rur : (e)rkli : y(a)gı boltı</i> “Kül Tegin otuz yedi yaşında iken, Karluk halkı özgür yaşayan cesur bir düşman oldu” (154-155).	<i>ot(u)z (a)rtukı : bir : y(a)ş(i)ma:k(a)rluk : bod(u)n : buñs(u)z (e)rür : b(a)rur : (e)rkli : y(a)gı boltı</i> “Otuz bir yaşında, Karluk halkı kaygısız ve özgürce yaşayan yürekli bir düşman haline geldi” (182-183).
Bang 1896	<i>ermiş barmış edgü eliñe kendü yañıltıg</i> “Olmuş ve değişim içinde olan iyi birliğine karşı kötülük yaptın”. (344, 354)	-	-
Radloff 1897	<i>ermiş barmış edgü eliñe kendü yañıltıg</i> “Olan ve ilerleme içindeki iyi boyuna karşı hata yaptın”. (136, dip. 3)	<i>kül tegin yeti otuz yaşına karluk budun erür barur erkli yağı boldı</i> “Kül Tegin otuz yedi yaşındayken, bağımsızlığı için (yine) Karluk halkı (bize karşı) düşman oldu”. (143)	<i>otuz artukı bir yaşına karluk budun buñsuz erür barur erikli yağı boltı</i> “Otuz bir yaşında Karluk halkı sınırsız bağımsızlığı nedeniyle bize düşman oldu”. (140)
Bang 1898	-	“Kül Tegin yirmi yedi yaşındayken, Karluk her hâlükârda pervasız bir düşman olmuştu”. (52)	-
Vambéry 1899	<i>ermiş barmış edkü iliñe kendü yañıltıg</i> “Eskiden beri iyi olan boyuna karşı hata yaptın”. (45)	<i>kültigin yiti otuz yaşına karluk budun erür barur erikli yağı boldı</i> “Kül Tegin otuz yedi yaşındayken, Karluk halkı yavaş yavaş düşman olmuştu”. (59)	-
Melioranskiy 1899	<i>igidmiş bilge kaganıñın ermiş barmış edgü eliñe kendü yañıltıg</i> “Kendin suçlusun,	<i>kül tegin yeti otuz yaşına karluk budun erür barur erikli yağı boldı</i> “Kül	-

	eski sadakatiniz ve iyi kabile birliğiniz münasebetiyle sizi yücelten akıllı kagana kötülük yaptım”. (69)	Tigin yirmi yedi yaşındayken Karluk halkı davranışlarından ötürü (bize) düşman oldu”. (74)	
Thomsen 1935 ¹	“Hür ve müstakil olan memleketine karşı hainlik ve alçaklık eden sensin”. (102)	“Kül tigin yirmi yedi yaşında iken o vakit hür ve müstakil olan Qarluq bizimle hasm olup harbe girdi”. (105)	“Otuz bir yaşında Qarluqlar gairesiz, hür ve müstakilken düşman oldular” (105)
Orkun 1936	<i>(e)rm(i)ş b(a)rm(i)ş : (e)dgü (i)l(i)je:k(e)ntü y(a)ñ(i)lt(i)g</i> “İyi [ve] müstakil ülkene karşı kendin yanıdın, fena hareket ettin”. (40)	<i>kül tig(i)n : yiti ot(u)z : y(a)ş(i)ña : k(a)rluk : bud(u)n : (e)rür b(a)rur : (e)rkli : y(a)gı boldı</i> “Kül tegin yirmi yedi yaşında [iken] hür ve müstakil olan Karluk kavmi düşman oldu”. (48)	<i>ot(u)z (a)rtukı : bir : y(a)ş(i)ma : k(a)rluk : bud(u)n : buñs(ı)z (e)rür : b(a)rur : (e)rkli : y(a)gı boldı</i> “Otuz bir yaşında kaygısız, hür ve müstakil olan Karluklar düşman oldular” (62).
Malov 1951	<i>ermis barmis edgü ilije kentü yañıltıg</i> “Seni yükselten iyi devlete karşı hata yaptım”. (30, 39)	<i>kül tigin yiti otuz yaşına karluk budun erür barur erkli yağı boltı</i> “Kül Tigin yirmi yedi yaşındayken Karluk halkı bağımsızlığı ve özgrülüğünden dolayı (bize) düşman oldu”. (32, 41)	-
Tekin 1968	<i>ermis barmis edgü élije kentü yañıltıg</i> “Sen hür ve bağımsız olan kendi ülkene hiyanet ettin”. (234, 267)	<i>kül tigin yiti otuz yaşına karluk bodun erür barur erkli yağı boltı</i> “Kül Tigin yirmi yedi yaşındayken özgür ve korkusuz davranmaya başlayan Karluk düşman oldu”. (236, 270)	<i>otuz artukı bir yaşına karluk budun buñsız [er]ür barur erkli yağı boltı</i> “Otuz bir yaşında sıkıntısız ve bağımsız olan Karluk (bize karşı) düşman oldu”. (244, 276)
Ergin 1970	<i>ermiş barmış edgü ilije kentü yañıltıg</i> “Hür ve	<i>kül tigin yiti otuz yaşına karluk budun erür barur erkli yağı boldı</i> “Kül Tigin	<i>otuz artukı bir yaşına karluk budun</i>

¹ THOMSEN, en son hazırladığı Danca neşirde de cümleyi aynı şekilde tercüme etmiştir (Ross 1930: 867, 869, 873).

	müstakil iyi iline karşı kendin hata ettin". (8, 25, 54, 64)	yirmi yedi yaşına gelince Karluk halkı hür ve müstakil iken düşman oldu". (12, 57)	buysuz [er]ür barur erkli yağı boldı "Otuz bir yaşında Karluk milleti sıkıntısız, hür ve serbest iken, düşman oldu". (25, 67)
Aydarov 1971	ermiş barmış edgü eliğe kentü yağıltıg "... güzel devletine karşı sen kendin suç işledin". (295)	kül tigin yiti otuz yaşına karluk budun erür barur erkli yağı boltı "Kül Tigin yirmi yedi yaşındayken Karluk halkı özgürlüğü ve bağımsızlığı yüzünden (bize) düşman oldu". (300)	otuz artukı bir yaşına karluk budun buysuz (er)ür barur erkli yağı boltı "Otuz bir yaşında Karluklar özgürlüğü ve bağımsızlığı yüzünden bize düşman oldu". (310)
Clauson 1972	ermiş barmış edgü eliğe kentü yağıltıg "Bağımsız (?) iyi ülkene karşı kendin hata yaptın". (194a)	karluk bodun erür barur erkli yağı boldı "Karluk halkı bağımsızmış gibi davranarak düşman oldu". (194a)	-
Abdurahmonov-Rustamov 1982	ermiş barmış edgü eliğe kentü yağıltıg "Harap olan, (elden giden) iyi devletine, kendin hata yaptın". (106)	kül tigin yiti otuz yaşına karluk budun erür barur erkli yağı boldı "Kül Tigin yirmi yedi yaşında Karluk halkı yabancılaşmış gidince düşman oldu". (110)	otuz artukı bir yaşına karluk bodun buysuz erür barur erkli yağı boldı "Otuz bir yaşında Karluk halkı son derece yabancılaşarak düşman oldu". (128)
Tekin 1988	(e)rm(i)ş b(a)rm(i)ş : (e)dgü (e)l(i)ğe : k(e)ntü y(a)ğ(i)lt(i)g "Bağımsız (ve) müreffeh devletine (karşı) kendin hata ettin". (14-15, 42-43)	köl tig(i)n : yiti ot(u)z : y(a)ş(i)ña : k(a)rluk : bod(u)n : (e)rür b(a)rur : (e)rkli : y(a)ğı boltı "Kül Tigin yirmi yedi yaşında (iken) Karluk halkı (serbestçe) hareket eden (bir) düşman oldu.". (20-21)	ot(u)z (a)rtukı : bir : y(a)ş(i)ma : k(a)rluk : bod(u)n : buys(u)z (e)rür : b(a)rur : (e)rkli : y(a)ğı boltı "Otuz bir yaşında Karluk halkı bağımsızca hareket eder (bir) düşman oldu.". (46-47)

Şükürlü 1993	<i>igidmiş bilge kağanıya ermis barmis edgü ilije kentü yañıltıg</i> “Güzel ülke birliğine olan sadakatin hatırına seni yükselten beyine (karşı) alçaklık yaptın”. (230, 235)	<i>kül-tigin yiti otuz yaşına karluk bodun erür barur erikli yağı boltı</i> “Kül Tigin yirmi yedi yaşındayken bağımsız olmadığından, tâbi olduğundan Karluk halkı bize düşman oldu”. (231, 237)	<i>otuz artukı bir yaşına karluk bodun buınsuz [er]ür barur erikli yağı boltı</i> “Otuz bir yaşında Karluk halkı sıkıntısız, hür ve göçebe iken bize düşman oldu”. (260, 264)
Sıdıkov-Konkobayev 2001	<i>ermis barmis edgü ilije kentü yañıltıg</i> “Gerçek ülkeneye karşı olup kendin hata ettin ve düşman getirdin”. (58, 69)	<i>kül tigin yiti otuz yaşına karluk budun erür barur erikli yağı boltı</i> “Kül Tigin yirmi yedi yaşındayken Karluk halkı gelip- gitmekten (bağımsızlıktan) faydalanıp düşman oldu”. (61, 72)	<i>otuz artukı bir yaşına karluk budun buınsuz [er]ür barur erikli yağı boltı</i> “Otuz bir yaşında Karluk halkı sıkıntısız, hür olarak göçerken bize düşman oldu”. (105, 111)
Amanjolov 2003	<i>(e)rm(i)s b(a)rm(i)s (e)dgü (e)l(i)ñe k(e)ntü y(a)ñ(i)lt(i)g</i> “Seni yüceltip sana vefalı olan boyuna karşı kendin suç işledin”. (157, 165)	<i>kül tig(i)n yiti ot(u)z y(a)ş(i)ña k(a)rluk bod(u)n (e)rür b(a)rur (e)rkli y(a)gı boldı</i> “Kül Tigin yirmi yedi yaşındayken Karluk halkı özgürlüğünü ve bağımsızlığını kazanarak (bize) düşman oldu”. (158, 168)	-
Erdal 2004	-	<i>karlok bodun erür <buınsuz> barur erkli yağı boltı</i> “Karluk halkı kaygısızca yaşarken (beklenmedik şekilde) düşman oldu”. (476)	<i>karlok bodun buınsuz erür barur erkli yağı boltı</i> “Karluk halkı kaygısızca yaşarken (beklenmedik şekilde) düşman oldu”. (476)
Sodikov 2004	<i>igidmis bilge kağanıya ermis barmis edgü elije kentü yañıltıg</i> “Terbiye eden bilge hakanına, harap olan, giden iyi devlete, sen kendin hata yaptın”. (87, 94)	<i>kül tigin yiti otuz yaşına karluk bodun erür barur erkeli yağı boltı</i> “Kül Tigin yirmi yedi yaşında Karluk halkı yabancılaşıp (arada ihtilaf çıkıp) düşman oldu”. (101, 110)	<i>otuz artukı bir yaşına karluk bodun buınsuz (er)ür barur erkeli yağı boltı</i> “Otuz bir yaşında Karluk halkı son derece yabancılaşıp gidince düşman oldu”. (113, 117)

Bazılhan 2005	<i>ermiş barmış edgü Elij kentü yayıltıg</i> “Kandırdığım, iktidarlı kağanın var idi. İyî devletin kendi yanıldı”. (69, 90)	<i>kültegin yeti otuz yaşına karluk budun erür barur erikli yağı boltı</i> “Kül Tegin yirmi yedi yaşında Karlukların hepsi (halkı) takip edip gelip bağımsız bir düşman oldu”. (74)	<i>otuz artukı bir yaşına karluk budun buınsız (er)ür barur erikli yağı boltı</i> “Otuz bir yaşında Karlukların hepsi (halkı) sıkıntısız takip edip bağımsız bir düşman oldu”. (93)
Geng 2005	<i>ermiş barmış edgü elije kentü yayıltıg</i> “Hür ve başına buyruk güzel ölkene hata yaptın”. (127, 156)	<i>kül tigin yiti otuz yaşına karluk bodun erür barur erikli yağı boltı</i> “Kül Tigin yirmi yedi yaşında Karluk halkı hür ve başına buyruk iken düşman oldu”. (132)	<i>otuz artukı bir yaşına karluk bodun buınsız (er)ür barur erikli yağı boltı</i> “Otuz bir yaşında Karluk halkı sıkıntısız olarak hür ve başına buyrukken bize düşman oldu”. (160)
Tuğuşeva 2008	<i>(e)rm(i)ş b(a)rm(i)ş (e)dgü (e)l(i)je k(e)ntü y(a)ñ(i)lt(i)g</i> “Seni yüceltip sana vefalı olan boyuna karşı suç işledin”. (30, 42)	<i>kül tég(i)n yéti ot(u)z y(a)ş(i)ña k(a)rluk bod(u)n (e)rür b(a)rur (e)rkli y(a)gı boltı</i> “Kül Tigin yirmi yedi yaşındayken Karluk halkı özgür ve serbestken (bize) düşman oldu” (32, 46).	<i>ot(u)z (a)rtukı bir y(a)ş(i)ña k(a)rluk bod(u)n buınsız [(e)r]ür b(a)rur (e)rkli y(a)gı boltı</i> “Otuz bir yaşında sıkıntısız ve bağımsız olan Karluk bize düşman oldu” (52, 59-60).
Recebli 2009	<i>ermis barmis edgü ilije kentü yayıltıg</i> “Hoş manzaralı güzel ölkene sen kendin hata ettin”. (294, 302)	<i>kül tigin yeti otuz yaşına karluk budun erür barur erikli yağı boltı</i> “Kül Tigin yirmi yedi yaşındayken Karluk halkı hür ve serbestken düşman oldu”. (296, 304)	<i>otuz artukı bir yaşına karluk bodun buınsız erür barur erikli yağı boltı</i> “Otuz bir yaşındayken Karluk halkı kaygısız, hür ve serbestken düşman olmuştu”. (335, 346)
Berta 2010	<i>ermiş barmış edgü élij kendü yayıltıg</i> “[Sen]	<i>köl tégin yéti otuz yaşına karluk bodun erür barur erikli yağı boldı</i> “Köl	<i>otuz artukı bir yaşına karluk bodun</i>

	bilge kağanınla imişsin, [onunla birlikte] gitmişsin. İyi elini kendin bozdun". (154-155, 195)	Tegin yirmi yedi yaşında iken, Karluk bodunu başına buyruk bir düşman oldu". (179, 200)	<i>buysuz erür barur erikli yağı boldı</i> "Otuz bir yaşında Karluk bodunu [artık] -sıkıntısız- bir düşman oldu". (166, 197)
Karcaubay 2012	<i>bilige kaganın ermiş barmıs edgü eliye kendü yağıltıg</i> "Bağlılığın için [seni] iyi hale getiren bilgili [bir] kağanın olmasına rağmen güzel ülken [halkın] kendisi hata etti". (56, 62)	<i>kül-tigin yiti otuz yaşına karluk bodun erür barur erkli yağı boltı</i> "Kültegin yirmi yedi yaşındayken Karluk halkı, kendi davranışlarının nedeniyle sonunda düşman oldu". (57, 64)	<i>otuz artukı bir yaşına karluk bodun buysuz [er]ür barur erikli yağı boldı</i> "Otuz bir yaşındayken Karluk halkı ummadığımız yerden bir takip yapıp bir yok olup düşman olmuştu". (96, 103)
Ölmez 2012	<i>ermiş barmış : edgü eliye : kentü : yağıltıg</i> "Kağanının refah ve huzur içerisindeki ülkesine karşı sen kendin hata ettin". (83, 96, 126, 140)	<i>kül tégin : yéti otuz yaşına : karluk : bodun : erür barur erkli : yağı boltı</i> "Yirmi yedi yaşında iken Karluk halkı gelişip düşman oldu". (87, 99)	<i>otuz : artukı : bir : yaşına : karluk : bodun : buysuz : [er]ür : barur : erkli : yağı boltı</i> "Otuz bir yaşındayken Karluk halkı refah içerisinde bağımsız hareket eder hale geldi ve (bize) düşman oldu". (128, 143)
Ercilasun 2016	<i>ermiş barmış edgü iliye kentü yağıltıg</i> "Kalkınmış ve müreffeh, güzel ülkeneye {sen} kendin yanıldın". (520-521)	<i>köl tigin yiti otuz yaşına karluk bodun erür barur erkli yağı boltı</i> "Köl tigin yirmi yedi yaşında iken Karluk halkı, kalkınmış ve müreffeh olduğu halde düşman oldu". (532-533)	<i>otuz artukı bir yaşına karluk bodun buysuz erür barur erkli yağı boltı</i> "Otuz bir yaşında iken Karluk halkı, sıkıntısız, kalkınmış ve müreffeh olduğu halde düşman oldu". (572-573)
Aydın 2017	<i>ermiş barmış edgü eliye kentü yağıltıg</i>	<i>köl tégin yéti otuz yaşına karlok bodun erür barur erkli yağı boltı</i> "Köl Tegin	<i>otuz artukı bir yaşına karlok bodun</i>

	<p>“Her tarafa ulaşmış iyi (durumdaki) yurduna (karşı) sen kendin hata ettin”. (58, 86-87)</p>	<p>yirmi yedi yaşında, Karluk halkı gelip gider iken (durduk yere?) düşman oldu”. (64)</p>	<p><i>buşuz erür barur erkli yağı boltı</i> “Otuz bir yaşında Karluk halkı sıkıntısızca hareket eder hale geldi, (bundan dolayı) düşman oldu”. (91)</p>
--	--	--	---

İkileme hakkında daha önce nelerin söylendiğine kısaca temas etmek gerekirse, RADLOFF, *erür barur erkli*'nin 'varlığı ve ilerleyişi tamamen bağımsız' anlamında olabileceğini belirterek *buşuz*'ın 'tasasız, kaygısız' anlamında olduğunu ifade etmiştir (1895: 236-238). THOMSEN, KT D23 = BK D19'daki *er- bar-*'in kelime kelime 'olmak gitmek' anlamında olduğunu, ama cümlede 'keyfine göre (göçebe olarak) yaşamak ve davranmak, özgürce yaşamak, özgürlüğün tadını çıkarmak' anlamında olabileceğini söylemiş ve BK'deki *kaganıña* şeklinin kabul edilmesi gerektiğini ifade etmiştir (2002 [1896]: 222). THOMSEN, daha sonra neşrettiği *Turcica*'da *er- bar-* deyiminin 'istediği gibi yaşamak ve hareket etmek, istediğini yapmak, kendi kendisinin efendisi olmak, özgür ve bağımsız olmak' anlamında olabileceğini iddia etmiş ve deyim olumlu bir anlama geldiğini belirtmiştir. Ayrıca, RADLOFF'un tercüme denemelerinin yanlış olduğunu ifade etmiştir (2002 [1916]: 378-379, dip. 3). BANG, *ermiş barmuş*'ın 'her halükârda' anlamına gelen bir zarf olabileceğini tahmin etmiştir (1896: 345). VAMBÉRY, *ermiş barmuş*'ın Osmanlıcadaki *olmuş imiş* ile aynı olabileceğini düşünmüştür (1896: 45). TEKİN, KT D23'teki *ermiş barmuş*'ı 'ilerlemiş, kalkınmış, bağımsız ve müreffeh' diye anlamlandırarak *er-* fiilinin 'erişmek, vasıl olmak' anlamındaki fiil olabileceğini düşünmüştür. Ona göre, 'gitmek, yürümek' anlamındaki fiillerin 'kalkınmak, kalkınmış ve ilerlemiş olmak' anlamına gelmesi ihtimal dâhilindedir. Ancak KT K1 ve BK D29'daki *erür barur erkli*'nin 'gelir gider olan', yani 'kendi başına buyruk olan, serbestçe karar verip hareket eden' anlamında olması gerektiğini iddia etmiştir (1988: 77, 84). ERDAL, KT K1 ve BK D29'da aynı olayların anlatılması nedeniyle *buşuz erür barur*'un 'kaygısızca yaşayan' ile tercüme edilebileceğini düşünür ve *buşuz* 'kaygısız' ile *buşuz erür barur*'un 'kaygısızca yaşayan' ile denk olabileceğini tahmin etmiştir (2004: 476-477, dip. 651). TUGUŞEVA, *er- bar-* ikilemesinin 'dolaşmak, göç etmek', yani 'bağımsız, özgür' anlamında olabileceğini söylemiştir (2008: 60, dip.

99). KARCAUBAY, KT D23'teki cümleyi “Bağlılığın için [seni] iyi hale getiren bilgili [bir] kağanın olmasına rağmen güzel ülken [halkın] kendisi hata etti” şeklinde tercüme etmiştir. Ayrıca, *bar-* fiilinin ‘var olmak’ anlamına gelebileceğini ve aynı anlamdaki *er-* fiilini pekiştirdiğini düşünmüştür (2012: 71). ŞİRİN, KT K1 ve BK D29'daki *erür barur erkli*'nin anlamı konusunda TEKİN'in teklifini kabul etmiştir (2015: 231, 286). Ayrıca, *er-* fiilinin ‘olmak; var olmak; olgunlaşmak’ karşılığında değil, bu anlamlardan gelişen ‘kalkınmak, müreffeh düzeye ulaşmak, ekonomik ve siyasal bağımsızlık içinde olmak’ üst anlam katmanıyla kullanıldığına değinip yine *bar-* fiilinin çok katmanlı bir anlam yapısının olduğunu söylemiş ve fiilin ‘zenginleşmek, kalkınmak, mamur duruma gelmek, müreffeh düzeye ulaşmak, ekonomik ve siyasal bağımsızlık içinde olmak, iyi bir yaşam sürmek’ gibi anlamlarına dikkat çekmiştir (2016: 49, 62-63). ERCİLASUN, *er- bar-* ikilemesinin dört yerde de birlikte değerlendirilmesi gerektiğini, cümlenin tercümesinde *erkli*'nin dikkate alınmamasının yanlış olabileceğini ve *erür barur*'un *yağı*'nın sıfatı olarak kabul edilmemesi gerektiğini ifade etmiştir (2016: 637).

İkilemenin anlamını belirlemeden önce, ikilemenin geçtiği cümlelerdeki bazı soruların cevaplanması gerekmektedir. Sorular şunlardır:

1. KT D23 = BK D19'daki *ermiş barmış* ikilemesinde yer alan {-mXş} ekinin okunuşu nasıl olmalıdır?

Eski Türkçe {-mXş} eki, BK yazıtında ¥ Ş harfi ile yazılırken, KT yazıtı ve diğer Runik harfli metinlerde l s ile yazılmıştır. TEKİN, ekin ünlüsünün /I/ olduğunu ve ünlü uyumu kurallarına aykırı olduğunu söyleyip eki {-mIş} olarak kabul etmiştir (2016: 36, 55-56). ŞÜKÜRLÜ, Köl Tigin, Ongin ve Tuñukuk yazıtında ekin 120 kez l s harfiyle, 13 kez de ¥ Ş harfiyle yazıldığını belirtip ekin aslî şeklinin {-mIs} olduğunu, {-mIş} varyantının ikincil olduğunu ifade etmiştir (2001: 350-351). ERDAL da ek hakkında TEKİN gibi düşünmüş ve Orhun yazıtlarında ekin sadece {-miş} şeklinin olabileceğini söylemiş, ancak ekin ünsüzünün belirsizliğine işaret edip henüz bu sorunun çözülemediğini ifade etmiştir (2004: 55, 83). HOVDHAUGEN, bu konuda iki ihtimalin olabileceğini söylemektedir. İlki ¥ Ş işaretinin Tuñukuk yazıtında sadece iki kez kullanıldığını, ama KT ve BK yazıtlarında birçok yerde olduğunu belirterek ¥ Ş işaretinin yazıtların mevcut imlâ geleneklerinden birinde terk edildiğini ifade etmiştir. O hâlde, damaksıl sürtünmeli /ş/ ünsüzünün

l s ile temsil edilmesinin yadırganmaması gerekmektedir. İkinci ihtimal olarak da ekin sonundaki tutarsızlığın nedeninin /s/ ve /ş/ ünsüzlerinin o dönemdeki telaffuz farklılıklarından kaynaklanabileceğini düşünmüştür (1974: 64-65). {-mXş} ekinin sonundaki ünsüzün imlâ tutarsızlığının nedenini HOVDHAUGEN'in iddia ettiği gibi epigrafik bir nedene bağlamak mümkündür. Dolayısıyla KT D23 = BK D19'daki ikilemeyi *ermiş barmış* olarak okumak yanlış olmayacaktır. Ayrıca, BK D19'da *barmış* tahrip olduğu için kelime tam olarak görünmez. Üstelik yazıtın kopyasını sunan çalışmalarda *ermiş*'in sonundaki ünsüz bazılarında /s/, bazılarında /ş/ ile gösterilmiştir. Bk. aşağıdaki tablo. Sonuç itibariyle, BK D19'daki yer için net bir şey söylemek şimdilik zordur.

2. KT D23 = BK D19'daki *ermiş barmış* ikilemesi kendisinden önceki kelimelerle ilişkili midir?

KT ve BK yazıtlarında cümlelerin öncesi aynı değildir. KT D23'te Igdms bilgA QGNŋN *ig(i)dm(i)ş bilge k(a)g(a)n(i)ŋ(i)n* varken, BK D19'da Igdms QGNŋA *ig(i)dm(i)ş k(a)g(a)n(i)ŋa* bulunmaktadır. Buna göre, KT D23'teki *k(a)g(a)n(i)ŋ(i)n* ibaresine cümlede bir anlam vermek mümkün değildir. BK D19'daki *k(a)g(a)n(i)ŋa* ibaresi muhtemelen daha doğrudur. Ancak BK D19'da KT D23'teki *bilge* mevcut değildir. Bu da yazıcının unuttuğu bir kelime olarak düşünülebilir. HOVDHAUGEN'in belirttiği üzere iki yazıtın yazıcıları veya taşta kazıyanları aynı değildir. İki yazıt arasında ciddi farklar mevcuttur. KT yazıtı 732, BK yazıtı ise 735'te dikilmiştir. Yazıcı 3 senelik zaman zarfında imlâ bilgisini değiştiremeyeceğine göre iki yazıtın yazıcısının farklı olduğunu düşünmek daha mantıklıdır. Diğer taraftan BK yazıtının imlâsı KT yazıtına nazaran daha tutarlıdır (1974: 79).

Şimdi, *ermiş barmış* ikilemesinin öncesindeki kelime gurubunun iki yazıttaki durumuna bakalım:

KT D23	kür(e)güŋ(i)n üçün ig(i)dm(i)ş bilge k(a)g(a)n(i)ŋ(i)n (e)rm(i)ş b(a)rm(i)ş (e)dgü (é)l(i)ŋe k(e)ntü y(a)ŋ(i)lt(i)g y(a)bl(a)k kigürt(ü)g
BK D19	kür(e)güŋ(i)n üç(ü)n ig(i)dm(i)ş <bilge> k(a)g(a)n(i)ŋa (e)rm(i)ş b(a)r[m(i)ş (e)dgü] (é)l(i)ŋe k(e)ntü y(a)ŋ(i)lt(i)g y(a)bl(a)k kigürt(ü)g

İki yazıtı karşılaştırarak, THOMSEN'in daha önce düşündüğü üzere, Bilge Kagan'ın ağzından çıkan cümlelerin muhtemelen şöyle olabileceği tahmin edilebilir:

kür(e)gün(i)n üç(ü)n ig(i)dm(i)ş bilge k(a)g(a)n(i)ña (e)rm(i)ş b(a)rm(i)ş (e)dgü (é)l(i)ñe
k(e)ntü y(a)ñ(i)lt(i)g.

Cümlelerin yüklemi olan *yañıltıg*'ın kanaatimce iki tane tamlayıcısı bulunmaktadır: *ig(i)dm(i)ş bilge k(a)g(a)n(i)ña* ve *(e)rm(i)ş b(a)rm(i)ş (e)dgü (é)l(i)ñe*. Dolayısıyla, *ermiş barmış*'ın kendisinden öncesiyile bir ilişkisi bulunduğu söylenemez. Buna göre, *ermiş barmış* cümlede *edgü él*'i niteleyen bir sıfatfiildir.

3. KT K1 ve BK D29'daki rklı şeklinde yazılan kelimenin okunuşu ve anlamı konusunda ihtilaf var mıdır?

KT K1 ve BK D29'da rklı şeklinde yazılan kelimenin bazı neşirlerde *erikli* veya *erkeli* olarak okunduğu görülmektedir. Mesela, ABDURAHMONOV-RUSTAMOV, *erikli*'yi bazılarının sıfat, bazılarının sıfatfiil olarak kabul ettiğini belirtip kelimenin {-gAlI} ile teşkil edilen bir zarffiil olabileceğini düşünmüş ve kelimeyi neşirlerinde *erkeli* şeklinde okumuştur (1982: 119). TEKİN, kelimeyi 'donmuş eylem sıfatı' olarak adlandırır ve kelimenin 'iken' anlamıyla zarf işlevinde kullanıldığını belirtir (1968: 180, 186; 2016: 163). Aslında TEKİN'in tespiti doğrudan THOMSEN'in *Turcica*'daki *erikli* (sic!) hakkındaki notuna dayanmaktadır (2002 [1916]: 379-380). Kelimenin yapısı aslında oldukça açıktır. Eski Türkçe *er-* 'olmak' fiilinin üzerine {- (X)gI} zarffiil ekinin getirilmesiyle *erikli* meydana gelmiştir. ERDAL, kelimeyi 'sona gelen bağlaç' (pospositive conjunction) olarak adlandırmıştır. Ayrıca {- (X)gI} ekindeki /g/'nin yazıtlarda /k/ şeklinde olmasını 'heceleme' (syllabification) ile açıklamıştır.² Eski Türkçede /rg/ şeklinde ünsüz çiftine rastlanmamaktadır. Ona göre, muhtemelen /r/, /l/ ve /n/'den sonra /k/ ünsüzü yazıtlarda /g/ olarak telaffuz ediliyordu (2004: 78, 121, 287). Netice olarak, yazıtlarda rklı şeklinde yazılan kelimenin *erikli* olarak okunup 'iken' ile anlamlandırılmasında bir şüphenin olmadığı söylenebilir.

² TEKİN, *erikli*'yi < *ergli < *erigli şeklinde açıklayıp /i/'nin düşmesi neticesinde /g/'nin ötümsüzleştiğini düşünmüştür (1988: 85).

4. BK D29'daki cümlede yer alan BwŋSz imlâlı kelimenin okunuşu *buŋs(i)z* mı yoksa *buŋs(u)z* mu olmalıdır?

TEKİN, yazıtlarda dudak uyumuna aykırı ekler arasında {+sXz} ekine de yer vermiş ve ekin yazıtlarda {+sIz} şeklinde olduğunu ifade etmiştir (2016: 58). ERDAL da ekin aslının {+sIz} şeklinde olabileceğini düşünmektedir (2004: 87, dip. 149). Ek, Eski Uygurcada {+sXz} şeklindedir. Orhun yazıtlarında {+sXz} ekinin {+sIz} olduğu konusunda elimizde kesin deliller bulunmamaktadır, zira bu durum yazıtların imlâ geleneğiyle de alakalı olabilir. Yazıtlarda ikinci ve müteakip hecelerde yuvarlak ünlülerin yazılmadığı durumlara rastlanıyor. Bu konuyu başka bir makalemde daha uzun ele alacağım için şimdilik daha fazla bir şey söylemek istemiyorum.

Yazıtların kopyasını sunan dört çalışmada *er-* *bar-* ikilemesini nasıl gösterildiğine bakalım:

Kopya	KT D23	BK D19	KT K1	BK D29
Inscriptions de l'Orkhon 1892: 3, 15, 10, 14	ᄃᄆᄆ ᄃᄆᄆ rmsBRms	... : ᄆᄃᄆ rmᄃ : ...	ᄆᄃᄆᄆᄆᄆ rᄆᄆBRwR	ᄆᄃᄆᄆ : ᄆᄆᄆᄆᄆ : BRwR
Radloff 1893: XVIII, XXIII, XX	ᄃᄆᄆ ᄃᄆᄆ rmsBRms	... : ᄃᄆᄆ rms : ...	ᄆᄃᄆᄆᄆᄆ YRrBRwR	ᄆᄃᄆᄆ : ᄆᄆᄆᄆᄆ : BRwR
Radloff 1896: XCVIII, C, XCIX	ᄃᄆᄆ ᄃᄆᄆ rmsBRms	... : ᄃᄆᄆ rms : ...	ᄆᄃᄆᄆᄆᄆ rᄆᄆBRwR	ᄆᄃᄆᄆ : ᄆᄆᄆᄆᄆ : BRwR
Alyılmaz 2005: 45-46, 55, 129-130	ᄃᄆᄆ ᄃᄆᄆ rmsBRms	...ᄆᄆ : ᄆᄃᄆᄆ rmᄃ : BR...	ᄆᄃᄆᄆᄆᄆ rᄆᄆBRwR	ᄆᄃᄆᄆ : ᄆᄆᄆᄆᄆ : BRwR

İkilemedeki ilk unsurun *ér-* 'ulaşmak, varmak' olabileceği daha önce CLAUSSON ve TEKİN tarafından ileri sürülmüştür. Ben fiilin *ér-* 'ulaşmak' olmayacağı kanaatindeyim. Bunun gerekçelerinden bir tanesi olarak fiilin imlâsı gösterilebilir. Yazıtlarda kelime başındaki /é/ ve /i/ ünlülerin çoğu zaman yazıldığı bilinmektedir. Şayet burada *ér-* olsaydı baştaki ünlü yazılacaktı. Zaten *ér-* fiili ve onun etkiren gövdesi *értür-*'ün baştaki ünlüleri yazıtların başka yerinde yazılmıştır. Krş.

T 45 ve KT D40. Hâlbuki yazıtlarda kelime başında /a/ ve /e/ ünlülerinin genellikle yazılmadığı bilinmektedir. Yazıtların imlâ kaidelerine dayanarak ikilemenin ilk fiilinin *ér-* ‘ulaşmak’ ile ilişkilendirmeye gerek olmadığı söylenebilir.

Yazıtlardaki *er-* *bar-* ikilemesindeki iki fiil de kanaatimce geçtiği yerlerde gerçek anlamıyla kullanılmıştır. Eski Türkçede *er-* fiilinin yardımcı fiil olarak kullanılması dışında fiilin asıl anlamı ‘mevcut olmak’ olarak gösterilmiştir (Clouston 1972: 193b; Nadalyayev et al. 1969: 175b). Yazıtlarda *er-*’in ‘bir yerde mevcut olmak, bulunmak’ anlamında kullanımı için bk. (é)ki sü (e)bde (*e*)rti (BK D32) “İki ordu karargâhta bulunmaktaydı/mevcut idi”; b(e)n(i)η bod(u)n(u)m (a)nta (*e*)rür (T 21) “Benim halkım orada bulunur/mevcuttur (mevcut olacaktır)”. Diğer taraftan, *er-* fiilinin bu anlamına Eski Uygurca metinlerde de rastlanmaktadır. Krş. *er-* ‘1. var olmak, bulunmak, mevcut olmak, meydana gelmek; 2. (bir şeye) sahip olmak, malik olmak’ (Röhrborn 2010: 158-159). Ben *er-* *bar-* ikilemesinde de *er-*’in bu anlamlarda olduğu fikrindeyim.

İkilemedeki asıl sorun ikinci fiildir. Şimdiye kadar *bar-* fiilinin ‘gitmek’ anlamından hareketle fiilin dört yerde çeşitli anlamlarda olabileceği düşünülmüş ve ikilemenin geçtiği pasajlar farklı olarak yorumlanmıştır. Zaten CLAUSON ve TEKİN de *bar-* fiiline dayanarak ilk kelimenin onunla benzer anlama sahip olan *ér-* olabileceğini tahmin etmiştir. Ben Eski Türkçede *bar-* ‘sahip olmak, mevcut olmak, bulunmak’ gibi anlamlara gelen, ama *bar-* ‘gitmek’ ile eşsesli ve eşyazımlı olan başka bir fiilin daha mevcut olduğunu tahmin ediyorum. Daha önce *er-* *bar-* ikilemesinin anlamını ERDAL doğru tahmin etmiş, ama bunun delillerini göstermemiştir. Aynı şekilde KARCAUBAY da KT D23’te *bar-* ‘var olmak’ fiilinin varlığından bahsetmiş, ama bunu filolojik delillerle açıklamamıştır. Şimdi iddiamın filolojik dayanaklarını ortaya koymaya çalışacağım.

Eski Türkçede ‘mal, çiftlik hayvanı, servet’ anlamına gelen *barım* sözcüğüne rastlanmaktadır. CLAUSON, sözcüğü *bar* ‘var’ ile ilişkilendirmiştir (1972: 366a). MORİ, *barım* sözcüğünün ‘servet, mal, at’ gibi anlamlarına dikkat çekmiş, ama kelimenin yapısı hakkında bir fikir beyan etmemiştir (1987: 350-351). ERDAL ise *barım*’ı fiilden isim yapan {-(X)m} ekli gövdelerin içerisinde incelemiş ve kelimenin *bar-* ‘gitmek’ fiilinden türediğini iddia etmiştir (1991: 292-293). TEKİN, *barım* ‘mal,

mülk, servet' kelimesinin tanıklanmamış **bari-* 'tutmak, elde etmek' (krş. Moğolca *bari-* 'elde etmek, tutmak, yakalamak, gasp etmek') fiiline dayandığını düşünmektedir (2016: 89).

CLAUSON'un görüşü kabul edilemez, zira Eski Türkçede isimden isim yapan {+(X)m} eki yoktur. ERDAL'ın görüşüne gelince, *bar-* 'gitmek' kökünden 'mal, çiftlik hayvanı, servet' anlamında bir sözcüğün ortaya çıkması zor gibidir. Muhtemelen Türklerin göçebe hayat tarzı düşünülerek böyle bir köken önerisi teklif edilmiştir. Bence yazıtlarda görülen *barım* sözcüğünün kökü Eski Türkçede var olduğunu düşündüğüm *bar-* 'mevcut olmak, bulunmak, sahip olmak' fiiline dayanmaktadır. Bu köken teklifinde, *barım*'ın anlamı ile ait olduğu *bar-* 'mevcut olmak, bulunmak' kökü arasındaki anlamsal ilişki oldukça açık görülebilmektedir. Ayrıca bozkır hayatında Eski Türklerin 'sahip olduğu' en değerli servetin 'mal, çiftlik hayvanı, at' olduğunu da düşünürsek önerdiğim köken teklifinin oldukça mantıklı olduğu anlaşılacaktır. Yazıtlarda *barım*'ın geçtiği yerler için krş. KT K1, BK D39, vs.

Eski Türkçe *barım* kelimesinin dolaylı da olsa 'mevcut olmak, bulunmak' anlamındaki *bar-* fiiline dayandığı daha önce RÓNA-TAS ve ÁRPÁD tarafından tahmin edilmiştir (2011: 99-103). RÓNA-TAS ve ÁRPÁD, Macarcadaki *barom*'un 'büyük baş hayvanı, çiftlik hayvanı' Eski Batı Türkçesinden alıntı olduğunu ve Macarca kelimenin Türkçedeki *bar-* 'var olmak, mevcut olmak' anlamındaki fiilden kaynaklandığını düşünmüştür. Onlar, Eski Doğu Türkçesinde *barım*'ın *bar* ile ilişkisine ihtimal vermiş, ama Macarca *barom* için kelimenin 'gitmek' anlamına gelen *bar-* ile ilgisini zayıf görüp Macarcadaki *barom*'u Eski Batı Türkçesindeki **bar-* 'var olmak' fiilinden kaynaklandığını düşünmüştür.

Yazıtlarda görülen *bark* da muhtemelen *bar-* 'var olmak' fiili kaynaklıdır. Fiilin 'var olmak, sahip olmak' gibi anlamından 'mülk' anlamındaki bir ismin ortaya çıkması oldukça muhtemel gözükmektedir. Ancak yazıtlarda *bark*, *eb* sözcüğü ile beraber kullanıldığı yerlerde 'mülk, yaşam yeri' anlamındayken (BK D32, 34, 37), *eb* olmadan kullanıldığı yerlerde de 'anıt mezar külliyesi' anlamında (KT G12 = BK K15, KT K13, vs.) olmalıdır.³ Eski Türkçede /r/ ile biten tek heceli fiil köklerinin

³ ABDURAHMONOV-RUSTAMOV, diğer filologların *bark*'ı 'bina' anlamında düşündüğünü ifade edip bu görüşten farklı olarak kelimenin *barak* şeklinde okunması gerektiğini ve kökünün *bar-* 'gitmek' fiiline

üzerine fiilden isim yapan $\{-(X)k\}$ eki geldiğinde ekin yardımcı ünlüsünün düştüğü görülüyor. Mesela, *körk* (< ör-ük), *örk* (< ör-ük), *turk* (< tur-uk), vs. (Erdal 1991: 224-225). Dolayısıyla *bark*'ın **barık* şeklinde görülmeyişi Eski Türkçenin seslik özellikleri bakımından olağan bir durumdur. CLAUSON, *bark*'ın kökünün *bar* 'var' ismine dayandığını tahmin etmiştir (1972: 359b). TIETZE ise *bark*'ın kökeni hakkında bir şey söylememiş, ama *barın-* 'bir şeye karşı korunmak için bir yere sığınmak' fiilinin Eski Türkçe *bar-* 'gitmek' ile ilgili olabileceğini ifade etmiştir (2002: 281b, 282b). Şinasi TEKİN, *bark* kelimesi hakkında mükemmel bir köken araştırması neşretmiştir (1991: 10-13). TEKİN'in makalesinde Türk dili tarihindeki *bark* ile ilgili tanıklar listelendiği için burada onları tekrar zikretmeyeceğim. Sadece TEKİN'in tespitlerine ufak bir katkı sunacağım. TEKİN, çalışmasında "bir kimseyi, bir şeyi bir yere bağlamak, yerleştirmek" şeklinde kök anlama sahip tanıklanmamış bir **bar-* kökünden $\{-(X)k\}$ ekiyle *bark*'ın türetildiğini düşünmüştür. Ona göre, *bar-* fiili *ba-* 'bağlamak' köküne dayanmaktadır. Eski Türkçe *bar-* fiilinin Türkçenin sonraki dönemlerinde 'muhafaza etmek, emin bir yere sokmak' anlamını kazandığını söylemiştir. Eski Türkçede *bar-* kelimesinin asıl anlamları arasında TEKİN'in önerdiği anlamlara ilave olarak 'sahip olmak, bulunmak' anlamının da olduğunu düşünüyorum. TEKİN'in sözlüklerden topladığı *bar-* için verilen 'korumak, siper altına girmek, gemileri limana sokmak, bakmak, kendine gelmek, kökleşmek, tutmak' gibi anlamların belki de Moğolcada olduğu gibi⁴ 'mevcut olmak, bulunmak' kök anlamından çıkmasının daha muhtemel olabileceğini tahmin ediyorum. Bu anlamda İngilizcedeki *to hold* kelimesi de Eski Türkçe *bar-* ile benzer anlam genişlemelerini yaşamıştır. İngilizcede *to hold* 'tutmak, sığınmak,

dayandığını, böylece *barak*'ın 'ziyaretgâh' anlamının açıklanabilir olabileceğini düşünmektedir (1982: 93).

⁴ Eski Türkçe 'mevcut olmak, bulunmak' anlamındaki *bar-* belki de Moğolca *bari-* ile denktir. Altay dillerinin köken sözlüğünde Moğolca *bari-* 'inşa etmek' ile Türkçe *bark* (< b(i)ar-k) denkliği tasarlanmıştır (Starostin et al. 2003: 346). Eski Türkçe *bar-* 'var olmak' fiilinin mevcudiyeti bilinmediği için bu denklikle yetinilmiştir. Türkçede, uzun asırlar içerisinde birçok sözlerin heceleri düşüp sözler kıaldığı hâlde, Moğolcada bazı sözlerdeki açık hecelerin son vokalleri varlığını muhafaza etmiştir. Mesela, Türkçe *kök* 'mavi' ≠ Moğolca *köke*, Türkçe *tün* 'gece' ≠ Moğolca *tüne*, vs. (Temir 1955: 10). Buna göre, Türkçe *bar-* ile Moğolca *bari-* denkliği seslik bakımdan mümkün gözükmektedir. Ancak Moğolcada fiilin oldukça çeşitli anlamlarının olduğu görülüyor: '1. tutmak, muhafaza etmek; 2. bina etmek, yerleştirmek; 3. idare etmek, kontrol etmek; 4. sunmak, arz etmek; 5. şekil vermek' (Lessing 1960: 85b-86a). Tabii bu anlamlar fiilin asıl anlamları arasında 'var olmak' olabileceğini de akla getirmektedir.

korumak, sahip olmak' gibi çeşitli anlamlara sahiptir. Diğer taraftan, Eski Türkçede *bark*'ın 'menkul, mülk, mesken, ev eşyası' gibi anlamlarına bakınca gövdenin 'mevcut olmak, bulunmak' anlamındaki bir *bar-* fiilinden türediğini düşünmenin yanlış olamayacağı söylenebilir.

Orhun yazıtlarında 'var olmak, bulunmak, mevcut olmak, meydana gelmek' anlamındaki *bar-* fiili yazıtlarda başka yerde geçmekte midir? Çöyr yazıtındaki şu cümle dikkat çekicidir: *ög(ü)ni s(e)b(i)ni b(a)r(i)η*. ÖZÖNDER, cümleyi "Öğünerek-sevinerek₂ hayat sürün" (2006: 113) şeklinde anlamlandırmıştır. Buradaki *bar-* fiili 'yaşamak' anlamındadır ve *er- bar-* ikilemesindeki *bar-* ile muhtemelen aynı anlamda kullanılmıştır.

Kutadgu Bilig'te 'hepsi, tamamı, tamamen, bütün' gibi anlamlara gelen *baru* kelimesi bulunmaktadır. Bu kelimeyi Eski Türkçe *barı* 'hepsi' ile karıştırmamak gerekiyor, zira *barı* (< *bar+ı*) muhtemelen *bar* isminin üzerine gelen iyelik ekinin kalıplaşmasıyla meydana gelmiştir. *Kutadgu Bilig* dizinine göre *baru* 'bütünü, tamamı, hepsi' sadece B/59'da geçmektedir (1979: 60). Aslında eserde *baru* B/59, 736, 4161, 4708, 5757, 6486 ve 6490. beyitlerde toplam yedi yerde geçiyor (Arat 1947: 9, 90, 419, 472, 571, 640). TEZCAN, 736, 4708, 6486 ve 6490. beyitlerdeki *baru*'nun *art-* 'çoğalmak' ile beraber kullanımında 'gittikçe' anlamında olduğunu düşünmüştür (1981: 33)⁵. TEZCAN'ın *baru* için önerdiği 'gittikçe' anlamı *baru*'nun geçtiği bütün yerler için kabul edilemez, zira *baru* sadece 4161. (*baru turğu*), 6486. (*baru arttı*) ve 6490. (*baru artadı*) beyitlerde bir fiili nitelemektedir, ama diğer 3 yerde bir ismi nitelemiştir: *baru körki* (736), *baru edgü* (4708) ve *baru kılkı* (5757). Sadece bir yerde de isim olarak kullanılmıştır: *barusın* (B/59). TEZCAN'ın önerisi belki 4161, 6486 ve 6490. beyitler için kabul edilebilir. Kanaatimce *baru*, *bar-* 'var olmak' fiilinin üzerine getirilen {-U} zarffiil ekinin kalıplaşmasıyla teşekkül etmiş olmalıdır. Buna göre, *baru* ismi niteleyip sıfat olarak kullanıldığı yerlerde 'bütün' (736, 4708 ve 5757. beyitler), fiili niteleyip zarf olarak kullanıldığı yerlerde 'tamamen' (4161, 6486 ve 6490. beyitler) ve isim olarak kullanıldığı yerde de 'hepsi,

⁵ Eğer Eski Türkçede *bar-* 'gitmek' fiilinden 'gittikçe' anlamında bir zarf yapılmak istenseydi, bunu ünlü zarffiil eki {-U} ile değil, {-gInçA} ekiyle yapılması gerekirdi. Krş. Yeni Uygurca *barğançe* 'gittikçe' (Schwarz 1992: 60a).

tamamı' (B/59. beyit) anlamında olmalıdır. Netice olarak, *Kutadgu Bilig*'te 'var olmak' anlamında bir *bar-* fiilinin mevcut olduğu söylenebilir. Bu arada, Eski Türkçenin sözlüklerinde sadece *Drevnetyurkskiy Slovar*'da *baru*'nun olduğu görülüyor, orada da sadece *Kutadgu Bilig*'in B/59. beytindeki tanık zikredilmiştir (Nadelyayev et al. 1969: 85a). Son tahlilde, Eski Türkçe *bar-* 'mevcut olmak' fiiline dayanan *baru* şeklinde kalıplaşmış bir zarffiilin olduğu söylenebilir.

Eski Türkçede görülen *barın-* ile bugün Türkiye Türkçesindeki *barın-*'ı anlamsal bakımından birbiriyle ilişkilendirmek mümkün değildir. *Divanü Lugati't-Türk*'te Kaşgarî iki yerde *barın-* fiiline yer vermiştir, ancak muhtemelen ikisi de *bar-* 'gitmek' ile ilgilidir: urağuttın ıan *barındı* (Dankoff-Kelly 1984: 338 [s. 34]) "Kadından kan fıskırdı"; ol ewke *barındı* (Dankoff-Kelly 1984: 346 [s. 42]) "O, eve gider gibi yaptı, ama aslında gitmedi". Görüldüğü üzere, *barın-* ilk cümlede 'fıskırmak', ikinci cümlede 'gider gibi yapmak' anlamındadır. CLAUSON, Osmanlıca'daki (ve Türkiye Türkçesindeki) 'barınmak' anlamındaki *barın-*'a rağmen fiilin kökünü *bar-* 'gitmek' olarak düşünmüş ve kelimenin sadece Osmanlı sahasında 'yaşamını sürdürmek' olarak yaşadığını ileri sürmüştür (1972: 367b). Eski Türkçe *barın-* 'fıskırmak' için ayrıca bk. Erdal 1991: 592. Hâlbuki Eski Türkiye Türkçesindeki *barın-* tanıklarınının *Divanü Lugati't-Türk*'teki tanıklarla anlamsal bir bağı söz konusu değildir. Eski Türkiye Türkçesi döneminden kalan iki eserde *barın-* mevcuttur. Biri XV. yüzyıldan kalan mensur eser *Ferec ba'd eş-şidde*'de geçer: baıa don bağışladı altun bağışladı bu vakta dek anuııla *barınurdum* (Hazai-Tietze 2006: 92b/1 [s. 291]). Diğeri de XIV. yüzyıldan kalan *Süheyl ü Nev-bahâr* mesnevisindedir: yemiş mişede bulunur idi bol // anı yéyüben *barınur* idi ol. *Tarama Sözlüğü*'nde *barın-*'a 'geçinmek, kendini yaşatmak' anlamı verilmiştir (TS: 401). Bugün Türkiye Türkçesinde *barın-*'ın anlamı sözlükte şöyle kaydedilmiştir: "1. Doğa etkilerinden korunmak için kapalı bir yere sığınmak; 2. Yerleşmek, yaşamak için uygun şartlar bularak oturmak; 3. Bir yerde yatarak geceyi geçirmek; 4. mec. Çevresiyle uyumlu, dirlik içinde yaşamak. 5. mec. Bir yerde etkili olmak, gelişecek ortamı bulmak" (Parlatır et al. 1998: 219b-220a). Anadolu Ağızlarında da fiil büyük ölçüde aynı anlamdadır: *barın-* '1. Bulunduğu durumu uzun süre muhafaza etmek; 2. Bir yerde çalışmak; 3. Geçinmek; 4. Az çok geçim temin etmek; 5. Kuvvetlenmek, kendine gelmek; 6. Tatmin etmek' ve *barınmağ* 'sığınmak, korunmak,

ihtiyacını sağlamak' (DS: 532b). Görüldüğü üzere, bugün Türkiye Türkçesindeki anlamlar fiilin 'bulunmak, mevcut olmak' anlamından ortaya çıktığına işaret etmektedir.

TRYJARSKI'nin neşrettiği Ermeni Kıpçakçası sözlüğünde *barıgsız* 'malsız, fakir' (1968: 113) tanığı da Eski Türkçe *bar-* ile ilgili olmalıdır. Sözlükteki *barıgsız*, *bar-ıg+sız* şeklinde tahlil edilebileceğine göre *bar-* fiilinin Ermeni Kıpçakçasında mevcudiyeti ispatlanmış olmaktadır. RADLOFF, Türk diyalektleri sözlüğünde Çağatayca olarak *baruk* 'mal, mülk' kelimesini kaydetmiştir (1911: 1482). Bu kelimeyi (< *bar-uk*) Çağatayca metinlerde tanımlayamadım.

Eski Uygurcada bazı metinlerde *erig barıg* ikilemesine rastlanmaktadır. İkileme 'davranış₂, tutum₂' anlamındadır. CLAUSON, *erig barıg* için şüpheyle de olsa 'hareket₂' anlamını vermiştir (221b).⁶ ERDAL, *erig*'in farklı anlamlarındaki kullanımına bakılarak tek bir leksem olarak değerlendirilmesinin zorluğuna işaret etmiş ve 'bir şeyin olma tarzı' anlamından 'davranış₂, tutum₂' anlamını kazandığını ifade etmiştir (1991: 186-187). RÖHRBORN, *erig*'in *er-* fiilinin 'bulunmak, (bir yerde) kalmak, oturmak, ikamet etmek' anlamından türemiş olabileceğini belirtmiş ve *erig*'in '1. oturulan yer, asıl kalınan yer, ikametgâh; 2. davranış, tutum, yaşam biçimi' anlamlarını kaydetmiştir (2017: 251-253). ERDAL'ın da belirttiği üzere Eski Uygurcada *erig*'in çeşitli anlamları bulunmaktadır ve bunlar *er-* fiilinin zengin anlamları arasından ortaya çıkmıştır. Eski Uygurcada 'davranış₂, tutum₂' anlamındaki *erig*'in *er-* fiilinin 'var olmak, bulunmak, mevcut olmak, meydana gelmek' anlamından türemiş olabileceği kanaatindeyim.

Eski Uygurcadaki ikilemelere genel olarak bakıldığında, ikilemelerin (üçlemelerin veya dörtlemelerin) çoğunlukla yakın veya eş anlamlı kelime birliklerinden⁷ meydana geldiği görülmektedir. Mesela *aç- belgürt-* 'izah etmek₂', *ada tuda*

⁶ CLAUSON'un *erig barıg* için teklif ettiği 'hareket' anlamı oldukça isabetlidir. Bu anlamı esas alarak Eski Uygurcada ikilemenin geçtiği bazı yerleri doğru anlamlandırmak mümkündür. Mesela, *Daşakarmapathāvadānamālā*'da geçen şu cümleye bakalım: *élgın adakın arçuné toşag ölürgülük erig barıg kılıp*. Bu cümledeki *élgın adakın erig barıg kıl-* ibaresi 'elini ayağını hareket ettirmek, oynatmak', yani 'jest yapmak' anlamındadır. İbare için bk. Röhrborn 2017: 253.

⁷ BROCKELMANN, muhtemelen ikilemeleri oluşturan unsurların benzer veya yakın anlamlı olmasına bakarak onları *Synonymkomposita* (eşçift) diye adlandırmıştır (1954: 144-147). RÖHRBORN ise, *Worthäufung* (kelime yığı) terimini tercih etmiştir (2010: XVII).

‘tehlike₂’, vs. Daha az olsa da *tünle küntüz* ‘gece gündüz’ (→ ‘devamlı₂’) gibi zıt anlamlı unsurlardan oluşan ikilemeler de görülmektedir. Şimdiye değin, Eski Uygurcada *erig barıg* ibaresi ikileme olarak kabul edilmiştir. O hâlde, iki unsur ne tür bir anlam ilişkisiyle birliktelik meydana getirmiştir? Acaba *erig* ve *barıg* yakın, eş ya da zıt anlamlı kelimeler midir? Eğer *barıg*’ın kaynağı olarak *bar-* ‘gitmek’ fiili düşünülecekse, ‘gitmek’ anlamına gelen *bar-* fiili, ‘var olmak, bulunmak, mevcut olmak, meydana gelmek’ anlamındaki *er-* fiili ile ikileme birlikteliğinde anlam bakımından nasıl bir ilişki içinde olmuştur? Buna göre, ‘gitmek’ anlamındaki *bar-* fiilinin bu anlamda *er-* fiili ile eş, yakın ya da zıt anlam bakımından bir ilişki içinde olması sözkonusu değildir. Belki de *barıg* ‘var olmak, bulunmak, mevcut olmak, meydana gelmek’ anlamındaki *bar-* fiiline dayanmaktadır. Yukarıda da belirtildiği üzere, *erig barıg* ikilemesi ‘davranış₂’ anlamındadır. Bugün İngilizcede kullanılan *to behave* ‘davranmak’ ile *behavior~behaviour* ‘davranış’ kelimelerinin *to have* ‘sahip olmak, bulunmak’ fiiline dayanması (Skeat 1888: 58a) oldukça enteresandır. Eğer Eski Türkçede ‘var olmak, bulunmak, mevcut olmak, meydana gelmek’ anlamındaki *bar-* fiilinin varlığını kabul edecek olursak *erig barıg* ikilemesinde de bu fiilin bulunduğunu söylemek mümkün olabilir.

5. Bugünkü Türk dillerinde Eski Türkçe *bar-* ‘var olmak’ fiili veya bakiyeleri yaşamakta mıdır?

Yakutçadaki *barı*’nın ‘kâr, kazanç’ (Pekarskim’ 1909: 381a) belki de Eski Türkçe *bar-* ‘var olmak’ fiilinden türetilen **barıg* ile ilişkili olabileceğini tahmin ediyorum. Tabii bu *barıg* yukarıda zikrettiğim Eski Uygurca *erig barıg* ikilemesindeki *barıg*’tan farklı anlamda olmalıdır. Yakutçadaki *barı*’nın anlamına bakıldığında bunun Eski Türkçe *bar-* ‘gitmek’ ile ilişkilendirilmesi pek mümkün gözükmemektedir. Belki de fiilden isim yapan {- (X)ş} ekiyle aynı anlama gelen sözcük Hakaşçada da meydana getirilmiştir. Krş. *parıs* ‘kâr, kazanç’ (Subrakova 2006: 348a).

Kırgızcadaki *bark* (*I*) ve müştakları da Eski Türkçe *bar-* ‘var olmak’ ile ilişkili olmalıdır. Krş. *bark~barık* ‘1. fark, vasıf, hususiyet; 2. kıymet, değer’ (Yudahin 1985: 110b-111a, 113a); *barkta~barıkta-* ‘hürmet etmek, saygı göstermek’ (Yudahin 1985: 111b, 113a); *barktan~barıktan-* ‘kibirlemek’ (Yudahin 1985: 111b, 113a); *barktū~barıktū* ‘kıymetli’ (Yudahin 1985: 111b, 113a); *barktūluk* ‘kıymetli olma,

otorite sahibi olma durumu' (Yudahin 1985: 111b). Kırgızca *bark* ve *barık*'ın fiilden isim yapan {-X}k ekiyle *bar-* fiil kökünden türediği açıktır. Muhtemelen Kırgızcada *bark* 'varlık, var olma' → 'otorite' → 'saygı, itibar' gibi anlam evrelerinden geçerek bu anlamı kazanmıştır.

Bugün Çuvaşçada *purän-* '1. yaşamak, oturmak; 2. var olmak, mevcut olmak, bulunmak' (Aşmarin 1999: 301-302) anlamına gelen bir fiil mevcuttur. Eski Batı Türkçesi/Ugrik dilindeki **barın-* ile Çuvaşça *purän-* denkliği daha önce gösterilmiştir (Agyagási 2019: 190). Çuvaşça *purän-* fiili şüphesiz Eski Türkçe *barın-* ile ilişkilidir. Çuvaşça tanık aslında Eski Türkçede 'mevcut olmak, bulunmak' anlamına gelen *bar-* fiilinin mevcudiyetini göstermesi bakımından oldukça dikkate değerdir.

Eski Türkçedeki *bar-* 'mevcut olmak' fiili neden o dönemde yaygınlaşmadı veya bugünkü Türk dillerinde yaygın olarak varlığını sürdüremedi şeklindeki bir soruya kesin bir cevap vermek oldukça zordur. Belki de bunun nedeni *bar-* fiilinin isim şekli olan *bar* 'var' sözcüğünün varlığıdır.⁸ Türkçede *bar* sözcüğünün yaygınlaşması ve *bar*'ın yardımcı fiillerle birlikte kullanımı (mesela *bar bolmak* 'var olmak', vs.) *bar-* fiilinin kullanımdan düşmesine sebep olmuş olabilir.

Yukarıdaki etimolojik izahların ardından yazıtlardaki *er-* *bar-* ikilemesine dönebiliriz. Yazıtlardaki dört yerde ikilemelerin yer aldığı cümlelere bakalım:

KT D23 = BK D19	kür(e)gün(i)n üç(ü)n ig(i)dm(i)ş bilge k(a)g(a)n(i)ña (e)rm(i)ş b(a)rm(i)ş (e)dgü (é)l(i)ne k(e)ntü y(a)ñ(i)lt(i)g y(a)bl(a)k kigürt(i)g
KT K1	köl tig(i)n : yiti ot(u)z : y(a)ş(i)ña : k(a)rluk : bod(u)n : (e)rür b(a)rur : (e)rkli : y(a)gı boltı
BK D28-29	ot(u)z (a)rtuki : bir : y(a)ş(i)ma : k(a)rluk : bod(u)n : buñs(u)z (e)rür : b(a)rur : (e)rkli : y(a)gı boltı

ERCİLASUN'un ifade ettiği üzere (2016: 637) ikileme dört yerde de birlikte değerlendirilmelidir. Bu nedenle, yazıtın birinde verilen anlam ile diğer yerlerde

⁸ Türkçede benzer anlama gelen, eşsesli ve eşyazımlı olan isim ve fiil kökleri mevcuttur. Mesela, *aç* 'aç' ve *aç-* 'aç olmak', *kéç* 'geç' ve *kéç-* 'geç olmak', *tuş* 'karşı' ve *tuş-* 'karşılaşmak', vs. Bu kelime çiftlerini listeleyen DOERFER, şimdiye kadar Türkçede böyle kelime çiftlerinin nadiren bulunduğu görüşünü çürütürerek toplam 60 adet örnek tespit etmeyi başarmıştır (1982: 101-114). DOERFER'in listesinde *bar* 'var' ve *bar-* 'var olmak' bulunmaz. Listeye bunların da eklenebileceğini düşünüyorum.

verilen anlam aynı olmalıdır, zira ikilemenin dört yerde farklı anlamda kullanıldığını düşünmemiz için herhangi bir sebep bulunmamaktadır.

KT D22-24. = BK D18-20. satırlar arasında Türklere, bilhassa Oğuzlara karşı bir hitap ve azarlama vardır. Çin kaynakları, 716'da Kapgan Kagan'ın vefatıyla neticelenecek Türklerdeki büyük çözülmeye ve bazı Türk guruplarının Çin'e sığınıp Kapgan Kagan'a karşı Çin ile işbirliği yapmasından bahsetmektedir. Bu dönemde Türklerden bir gurup 10.000 çadırı dolduracak sayıda göçebe kitle Çin imparatoruna sığınıp Kapgan Kagan'a ihanet etmiştir (Thomsen 2002 [1896]: 96, 221-222). Bilge Kagan, bu kitleyi *küreg* olmakla⁹ yani 'isyankârlık' ile suçlayıp azarlamaktadır. İsyankârlık yapan bir kısım Türkler *edgü* ülkelerine ihanet edip ülkeye nifak sokmuştur.¹⁰ Bu cümlede *er- bar-* ikilemesi {-mXş} ekli geçmiş zaman sıfatfiil ekiyle *élije* 'ülkene' sözünü nitelemektedir. Cümlede *él* 'devlet, ülke' unsurunun iki tane niteleyicisi vardır: *ermiş barmış* ve *edgü*. Cümledeki *ermiş barmış*'ın 'var olan, mevcut olan, yaşayan' anlamında olabileceğini tahmin ediyorum. Yazıtlarda bir *bod*'un veya *bodun*'un mevcudiyeti oldukça önemli olduğu bunun mevcut olmayışı dile getirilerek vurgulanmıştır. Krş. *él yme bod(u)n yme yok (e)rt(e)çi (e)rti* (T 55) "Ülke de halk da yok olacaktı"; *türk sir bod(u)n y(é)rinte bod yme bod(u)n yme kişi yme idi yok (e)rt(e)çi (e)rti* (T 59) "Türk Sir halkının ülkesinde kabile de boy da insan da hiç olmayacaktı"; *türk bod(u)n (...) yok(a)du b(a)rır (e)rm(i)ş* (KT D10) "Türk halkı yok olup gidecekti"; *türk bod(u)n yok bolm(a)zun téy(i)n* (KT D11) "Türk halkı yok olmasın diye"; *(a)z bod(u)n (a)nta yok boltı* (KT K3) "Az halkı orada yok oldu". Görüldüğü üzere bir boyun var olup mevcudiyetini sürdürmesi oldukça önemli ve değerlidir. Dolayısıyla, Bilge Kagan'ın *(e)rm(i)ş b(a)rm(i)ş (e)dgü (é)l(i)je* 'var olmuş, mevcut mamur ülkene' şeklindeki ifadesi metnin bağlamı açısından oldukça uygundur. Böylelikle Kapgan Kagan'a ihanet

⁹ *küregüjin* (< küre-gü+in) 'kaçak, isyankâr, itaatsiz, inatçı' için bk. Tekin 1988: 77 ve Erdal 2004: 303, dip. 492. Yazıtlardaki *küregü*'yü başka bir makalede ayrıntılı olarak değerlendirmeyi planlıyorum.

¹⁰ TEKİN'in *yablak kigür-* için düşündüğü 'nifak sokmak' (1988: 15) anlamı bağlam açısından uygundur, ancak yazıtlarda *yablak*'ın 'nifak' anlamına başka bir yerde rastlanmaması düşündürücüdür. Bu cümledeki *yablak* belki de KT D26'daki *yabız yablak bodun* ibaresindeki *yablak* ile aynıdır. O hâlde, *yablak kigür-* 'sefalet getirmek' anlamında düşünülebilir. Türk toplulukları kagana ihanet edip ülkeyi terk edince ülkede birliğin bozulduğu düşünülebileceği gibi, bu ayrılığın ülkeyi ekonomik olarak zayıflatıp ülkenin sefalete düşmesine neden olması da tahmin edilebilir.

edip Çin'e sığınan bir kısım Türk kitlesi varlığını sürdüren mamur bir devlete ihanet etmiş olmaktadır.

KT K1 ve BK D29'da *er- bar-* ise {-Ur} geniş zaman çekiminde *erkli* 'iken' ile beraber bir zarffiil gurubu oluşturmuştur. Yukarıda *erkli* üzerinde durduğum için burada onları tekrar etmeyeceğim. Cümledeki *er- bar-* iki yazıtta da Karluklar ile yapılan mücadelenin anlatıldığı bağlamda geçmektedir. Karlukların düşman olmaya başlamasının tarihi konusunda yazıtlarda ihtilaf var gibi gözükmektedir.¹¹ Bilge Kagan, Köl Tigin'in 27. yaşında Karlukların düşman olmasından bahsetmektedir (KT K1-2). Köl Tigin 684'te doğduğuna göre Karluklar 711'de düşman olmuştur. Benzer cümle BK D28-29'da mevcuttur. Orada Bilge Kagan, kendisi 31 yaşındayken Karlukların düşman olduğunu söylüyor. Bilge Kagan 683'te doğduğuna göre Karlukların düşmanlığının 714'te gerçekleştiğini söylemek mümkündür. Şimdi, Karluklar II. Türk Kağanlığına 711'de mi yoksa 714'te mi düşman olmuştur? İki yazıt Karluklarla olan savaşın tarihi konusunda ittifak etmektedir. Bilge Kagan, Köl Tigin 30 yaşındayken, yani 714'te Tamag Idok Baş'ta onlarla savaştığını söylemektedir (KT K1-2). Bilge Kagan, kendi yazıtında ise, 31 yaşındayken, yani 714'te Karluklar düşman olup onlarla Tamag Idok Baş'ta savaştığını söylemiştir (D28-29). Aslında Bilge Kagan KT yazıtında Köl Tigin'in yaşını kıstas olarak doğru tarihi zaten vermiştir, kendi yazıtında Karluklarla mücadelesini daha muhtasar vermek istediği için muhtemelen Karlukların düşman olduğu tarih ile onlarla savaşın tarihini aynı olarak göstermiştir. Fark edileceği üzere, Bilge Kagan, kendi yazıtında Karluklar hakkındaki savaşa doğrudan değinip neticeyi söylemiştir: *t(a)m(a)g id(u)k b(a)şda süñ(ü)şd(ü)m k(a)rluk bod(u)n(u)g öl(ü)rt(ü)m (a)nta (a)lt(i)m*.

Bu arada Karluklar hakkında kısaca bilgi vermek faydalı olacaktır. Karluklar, Türk Kağanlığına akraba olan bir boydur. Karlukların I. ve II. Türk Kağanlığı

¹¹ Li, iki yazıt arasında tarihlendirme konusunda yanlışlık olduğunu söylemiş ve KT K1'de Köl Tigin'in yaşının 27 değil, 30 olması gerektiğini iddia etmiştir (2008: 212-213). Eski Türk yazıtlarındaki kronoloji ile ilgili en son çalışmalardan birini neşreden HAO (2019: 320), daha önce MARQUART'ın ortaya koyduğu gibi (1898: 53), ilk Karluk isyanının 24 Ocak 711 ile 11 Şubat 712 arasında çıktığını, bu isyan esnasında Bilge Kagan'ın 28, Köl Tigin'in de 27 yaşında olduğunu ifade etmiştir.

döneminde devlete karşı yaptığı isyanlarla meşhur olduğu anlaşılıyor. İlk isyanları 627’de Batı Türk Kağanı T’ung Yabgu’ya karşı olmuştur. Çin kaynakları Tang hanedanlığı döneminde Karlukların Çin’e tâbi olduğundan bahsetmektedir, ancak VII. yüzyılın ikinci yarısı ile VIII. yüzyılın başına kadar Çin kaynakları Karluklar hakkında bilgi vermez. Kapgan Kagan’ın baskıcı idaresi ve Çin’in tahrikiyle birçok boy isyan hareketini başlatmıştı. 711’deki isyan hareketi de bunlardan biridir. Karluklar da isyan eden boyların arasında bulunmaktaydı. Köl Tigin komutasındaki ordu 714~715’te Karlukları bozguna uğrattı. Daha sonra 716’da ve 720’de (?) de Karluklar üzerine çeşitli seferler düzenlenmiştir. (Ecsedy 1980: 23-37; Taşağıl 2013: 62-72) Buna göre, 711’deki isyan ile Karluklar, II. Türk Kağanlığına düşmanlık yapmaya başlamış ve 714~715, 716 ve 720’deki mücadelelerin ardından Karluklar mağlup edilmiştir.

Çince kaynaklarda Karlukların çok önemli olduğuna dair bir bilgi bulunmaz. Çince kaynaklarda 葛邏祿 veya 歌邏祿 *Geluolu* olarak adlandırılan Karlukların bahsi geçen kaynaklarda bazı dönemlerde hiçbir bilginin ve kaydın olmadığı da görülmektedir (Ecsedy 1980: 23-37). Bu nedenle, Bilge Kagan’ın Karlukların ‘müreffeh olduğunu’ veya onların ‘bağımsızlığını’ dile getirdiğini düşünmek için herhangi bir sebep yoktur. Bilge Kagan, *yağı boltı* demekle muhtemelen Karlukların isyan hareketine katıldığını ima etmiştir. Üstelik Karlukların 711’de isyan hareketine katıldıktan sonra Çin ile işbirliği yaptığı da bilinmektedir (Mau-Tsai 2006: 307-308). Sonuç olarak, Bilge Kagan’ın Karluklar için *erür barur erkli* şeklinde söylediği ibareden Karlukların ‘müreffeh olması’ veya ‘bağımsızlığı’ değil, onların ‘mevcut olmasının, hayatiyetini sürdürmesinin’ anlaşılması gerektiği anlaşılmaktadır.

Bilge Kagan, KT K1’de *karluk bodun erür barur erkli yağı boltı* ve BK D29’da *karluk bodun buşsuz erür barur erkli yağı boltı* derken *barur erür* ikilemesiyle yukarıda sıraladığımız gerekçelere dayanarak Karluk boyunun mevcudiyetine dikkat çekmiştir. İki cümle arasındaki tek fark BK’de ikilemenin *buşsuz* ‘sıkıntısız’ ile nitelenmesidir. KT yazıtında yazıcı veya taşa kazıyan kişi acaba *buşsuz* kelimesini taşa geçirmeyi unuttu mu şeklinde bir soru akla gelebilir. Bu ihtimalin mümkün olduğu söylenebilir, ama *buşsuz* olmadan da cümle anlamlı olabilmektedir. Bu nedenle, kelimenin kesinlikle unutulduğu söylenemez. Netice olarak KT K1’deki

cümle “Karluk halkı mevcudiyetini sürdürürken düşman oldu” ve BK D29’daki cümle de “Karluk halkı huzur içinde mevcudiyetini sürdürürken düşman oldu” şeklinde anlaşılmalıdır. BK yazıtındaki cümlede geçen *buşuz* kelimesini, CLAUSON (1972: 351b) ve onu takip edenlerin düşündüğü gibi ‘dertsiz, kaygısız’ şeklinde anlamlandırılması cümlenin anlamını net olarak yansıtmaz. Cümledeki *buşuz* (< buş+suş) kelimesi bence hem BK D29’da hem de BK K14’te benzer anlamda kullanılmıştır. BK K14’teki *buşuz bolt(a)çı sen* cümlesinde *buşuz* ‘huzur içinde, muhtaç olmayan, müreffeh’ gibi bir anlamda olmalıdır. Mesela, Rabghūzī’nin *Kıyasü’l-Enbiyâ*’sında *muşlug* kelimesi ‘muhtaç’ anlamıyla birkaç yerde kullanılmıştır (Boeschoten-O’kane 2015: 666a-b). İki yazıttaki *muşuz* ‘muhtaç olmadan’ gibi bir anlamda düşünülebilir. BK K14’teki cümlenin bulunduğu kısım yazıtta epey tahrip olsa da bağlamdan anlaşıldığı kadarıyla gelecekte yaşanacak güzel şeylerden bahsedildiği anlaşılıyor. Dolayısıyla, cümlenin “Huzur içinde, muhtaç olmadan yaşayacaksın” şeklinde anlamlandırılması yanlış olmayacaktır.

Sonuç olarak, Orhun yazıtlarında dört yerde görülen *er- bar-* ikilemesinin ‘var olmak₂, hayatta olmak₂, yaşamak₂, mevcudiyetini sürdürmek₂’ gibi anlamlara geldiği söylenebilir.

Kısaltmalar

BK = Bilge Kagan yazıtı.

D = doğu.

dip. = dipnot.

DS = Derleme Sözlüğü (1993).

K = kuzey.

krş. = karşılaştırınız.

KT = Köl Tigin yazıtı.

T = Tuñukuk yazıtı.

TS = Tarama Sözlüğü (1996).

vs. = vesaire.

Kaynakça

ABDURAHMONOV, G. & A. RUSTAMOV (1982). Kadimgi Turkiy Til, Taşkent: Ukituvçi Naşriyeti.

AGYAGÁSI, K. (2019). Chuvash Historical Phonetics, an Areal Linguistic Study, with an Appendix on the Role of Proto-Mari in the History of Chuvash Vocalism, Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.

ALYILMAZ, C. (2005). Orhun Yazıtlarının Bugünkü Durumu, Ankara: Kurmay Yayınları.

AMANJOLOV, A. S. (2003). İstoriya i Teoriya Drevnetyurkskogo Pis'ma, Almatı: Mektep.

ARAT, R. R. (1947). Kutadgu Bilig I: Metin, İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.

ARAT, R. R. (1979). Kutadgu Bilig III: İndeks, İndeksi Neşre Hazırlayanlar: K. ERASLAN et al. İstanbul: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.

AŞMARİN, N. İ. (1999). Slovar' Çuvaşskogo Yazıkı IX, Çeboksarı: İzdatel'stvo Russika.

AYDAROV, G. (1971). Yazık Orhonskih Pamyatnikov Drevnetyurkskoy Pis'mennosti VIII Veka, Alma-Ata: Nauka.

AYDIN, E. (2017). Orhon Yazıtları (Köl Tegin, Bilge Kağan, Tonyukuk, Ongi, Küli Çor), İstanbul: Bilge Kültür Sanat.

BANG, W. (1896). "Zu den K ok Türk-Inschriften der Mongolei", T'oung Pao, 7/4: 325-355.

BANG, W. (1898). "Zur Erklärung der k okt urkischen Inschriften", Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes, 12: 34-54.

BAZILHAN, N. (2005). Kazakistan Tarihi Turalı T urki Derektmeleri II: K one T urik Biktastarı Men Eskertkişteri (Orhon, Yenisey, Talas), Almatı: "Dayk-Press".

BERTA,  . (2010). S zlerimi İyi Dinleyin: Türk ve Uygur Runik Yazıtlarının Karşılaştırmalı Yayını,  ev. E. YILMAZ, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

BOESCHOTEN, H. E. & J. O'KANE (2015). Al-Rabgh uzi: The Stories of the Prophets, Qişaş al-Anbiy a', An Eastern Turkish Version I-II, Leiden-New York-Köln: E. J. Brill.

BROCKELMANN, C. (1954). Ostt urkische Grammatik der islamischen Literatursprachen Mittelasiens, Leiden: E. J. Brill.

CLAUSON, Sir G. (1972). *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish*, Oxford: Oxford University Press.

DANKOFF, R. & J. KELLY (1984). *Mahmut el-Kāşrarī: Compendium of the Turkic Dialects (Dīvān Luyāt at-Türk) II*, Harvard: Harvard University Press.

DOERFER, G. (1982). “Nomenverba im Türkischen”, *Studia Turcologica Memoriae Alexii Bombaci Dicata*, Istituto Universitario Orientale, Napoli: 101-114.

ECSÉDY, I. (1980). “A Contribution to the History of Karluks in the T’ang Period”, *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae*, 34/3: 23-37.

ERCİLASON, A. B. (2016). *Türk Kağanlığı ve Türk Bengü Taşları*, İstanbul: Dergâh Yayınları.

ERDAL, M. (1991). *Old Turkic Word Formation, a Functional Approach to the Lexicon I-II*, Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.

ERDAL, M. (2004). *A Grammar of Old Turkic*, Leiden-Boston: Brill.

ERĞİN, M. (1970). *Orhun Abideleri*, Ankara: Milli Eğitim Kitapları.

GENG, Shimin (2005). *Gudai Tujue Wen Bei Ming Yanjiu* [Eski Türk Yazıtları Araştırmaları], Beijing: Zhongyang Minzu Daxue Chubanshe.

HAO, C. (2019). “A Study on the Chronology of Old Turkic Inscriptions”, *Central Asiatic Journal*, 61/2: 313-321.

HAZAI, G. & A. TIETZE (2006). *Ferec ba’d eş-şidde ‘Freud nach Leid’ (Ein frühosmanisches Geschichtenbuch)*, 1. Band, Text, Berlin: Klaus Schwarz Verlag.

HOVDHAUGEN, E. (1974). “The Relationship between the Two Orkhon Inscriptions”, *Acta Orientalia*, 36: 55-82.

Inscriptions de l’Orkhon (1892). Recueillies par l’expédition Finnoise 1890, Société Finno-Ougrienne, Helsingfors: Imprimerie de la Société de Littérature Finnoise.

İSKAKOV, A. I. et al. (2011). *Kazak Edebi Tiliniñ Sözdigi XIV*, Almatı: A. Baytursınlı Atındağı Til Bilimi Institutı.

KARCAUBAY, S. (2012). *Orhon Muraları: II Kitap (Tüpnüska, Okılımı, Audarması, Tüsiniktemesi)*, Almatı: Abzal-Ay Baspası.

LESSING, F. D. (1960). *Mongolian-English Dictionary*, Bloomington-Indiana: The Mongolia Society.

Li, Yong-Söng (2008). “Orhon Yazıtları Üzerine Bazı Notlar”, Türk Dilleri Araştırmaları, 18: 207-228.

MALOV, S. E. (1951). Pamyatniki Drevnetyurkskoy Pis'mennosti: Teksti i İssledovaniya, Moskva-Leningrad: İzdatel'stvo Akademii Nauk SSSR.

MARQUART, J. (1898). Die Chronologie der alttürkischen Inschriften, Leipzig: Dietrich'sche Verlags-Buchhandlung.

MAU-TSAI, L. (2006). Çin Kaynaklarına Göre Doğu Türkleri, Çev. E. KAYAOĞLU & D. BANOĞLU, İstanbul: Selenge Yayınları.

MELIORANSKIY, P. M. (1899). Pamyatnik' v' Çest' Kül' Tegin, S. Petersburg: Tipografiya İmperatorskoy Akademii Nauk'.

MORI, M. (1987). “Yenisey Yazıtlarındaki ‘Sekiz Adaklıg Barım’ Üzerine”, Erdem, 3/8: 349-356.

NADELYAYEV, V. M. et al. (1969). Drevnetyurkskiy Slovar', Leningrad: Institut Yazıkoznaniya, Akademiya Nauk SSSR.

ORKUN, H. N. (1936). Eski Türk Yazıtları I, İstanbul: Devlet Basımevi.

ÖLMEZ, M. (2012). Moğolistan'daki Eski Türk Yazıtları, Orhon-Uygur Hanlığı Dönemi: Metin-Çeviri-Sözlük, Ankara: Bilge-Su Yayıncılık.

ÖZÖNDER, F. S. B. (2006). “Çöyr Yazıtı”, Modern Türklük Araştırmaları Dergisi, 3/3: 108-124.

PARLATIR, İ. et al. (1998). Türkçe Sözlük I-II, 9. Baskı, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

PEKARSKIM', E. K. (1909). Slovar' Yakutskago Yazıka, Vıpusk' Vtoroy (e-b), St. Petersburg: Tipografiya İmperatorskoy Akademii Nauk.

RADLOFF, W. (1893). Atlas' Drevnostoy Mongolii, Vıpusk' Vtoroy, Sankpeterburg': Tipografiya İmperatorskoy Akademii Nauk'.

RADLOFF, W. (1895). Die alttürkischen Inschriften der Mongolei, St. Petersburg: Buchdruckerei der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften.

RADLOFF, W. (1896). Atlas' Drevnostoy Mongolii, Vıpusk' Tretiy, Sankpeterburg': Tipografiya İmperatorskoy Akademii Nauk'.

RADLOFF, W. (1897). Die alttürkischen Inschriften der Mongolei, neue Folge, nebst einer Abhandlung von W. Barthold: die historische Bedeutung der alttürkischen Inschriften, St. Petersburg: Buchdruckerei der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften.

RADLOFF, W. (1911). Versuch eines Wörterbuches der Türk-Dialecte IV, St. Petersburg: Commissionaires de l'Académie Impériale des Sciences.

RECEBLİ, E. (2009). Qedim Türk Yazısı Abideleri, 4 Cildde, 1 Cild: Göytürk Yazısı Abideleri, I Hisse, Bakı: Nurlan.

RÓNA-TAS, A. & B. ÁRPÁD (2011). West Old Turkic, Turkic Loanwords in Hungarian, Part I: Introduction, Lexicon «A-K», Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.

ROSS, E. D. (1930). "The Orkhon Inscriptions: Being a Translation of Professor Wilhelm Thomsen's Final Danish Rendering", Bulletin of the School of Oriental Studies, 5/4: 861-876.

RÖHRBORN, K. (2010). Uigurisches Wörterbuch, Sprachmaterial der vorislamischen türkischen Texte aus Zentralasien, Neubearbeitung, I: Verben, Band 1: ab- äzüglä-, Stuttgart: Franz Steiner Verlag.

RÖHRBORN, K. (2017). Uigurisches Wörterbuch, Sprachmaterial der vorislamischen türkischen Texte aus Zentralasien, Neubearbeitung, II: Nomina, Pronomina, Partikeln, Band 2: aš-äzüük, Stuttgart: Franz Steiner Verlag.

SCHWARZ, H. G. (1992). An Uyghur-English Dictionary, Washington: Western Washington.

SIDIKOV, S. & K. KONKOBAYEV (2001). Eski Türk Yazıtları (VII.-X. Asırlar), Bişkek: Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Yayınları.

SKEAT, W. W. (1888). An Etymological Dictionary of the English Language, Oxford: At the Clarendon Press.

SODIKOV, K. (2004). Kük Türk Bitigleri: Matn va Uniñ Tarixiy Talkini, Taşkent: Davlat Şarkşuoslik İnstitutı Naşriyeti.

STAROSTIN, S. et al. (2003). Etymological Dictionary of the Altaic Languages I-III, Leiden-Boston: Brill.

SUBRAKOVA, O. V. (2006). Hakassko-Russkiy Slovar' (Okolo 22 tis. Slov), Novosibirsk: Nauka.

ŞİRİN, H. (2015). Kül Tigin Yazıtı, Notlar, İstanbul: Bilgi Kültür Sanat.

ŞİRİN, H. (2016). Eski Türk Yazıtları Söz Varlığı İncelemesi, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

ŞÜKÜRLÜ, A. İ. & E. ŞÜKÜRLÜ (2001). “Göktürk Yazıtlarında Eklerin İmlâ Kuralları”, Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 2000: 347-352.

ŞÜKÜRLÜ, E. (1993). Qedim Türk Yazılı Abidelerinin Dili, Bakı: Maarif Neşriyyatı.

TAŞAĞIL, A. (2013). Çin Kaynaklarına Göre Eski Türk Boyları (M.Ö. III-M.S. X. Asır), 2. Baskı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

TEKİN, Ş. (1991). “Ev Bark Nedir ?”, Tarih ve Toplum, 89: 10-13.

TEKİN, T. (1968). A Grammar of Orkhon Turkic, Bloomington: Indiana University.

TEKİN, T. (1988). Orhon Yazıtları, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

TEKİN, T. (2016). Orhon Türkçesi Grameri, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

TEMİR, A. (1955). “Türkçe İle Moğolca Arasındaki İlgiler”, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, 13/1-2: 1-25.

TEZCAN, S. (1981). “Kutadgu Bilig Dizini Üzerine”, Türk Tarih Kurumu Belleten, 178: 23-78.

THOMSEN, V. (1935). “Moğolistan’daki Türkçe Kitabeler”, Çev. R. HULUSİ, Türkiyat Mecmuası, 3: 81-119.

THOMSEN, V. (2002). Orhon Yazıtları Araştırmaları: [1.] Orhon ve Yenisey Yazıtlarının Çözümü İlk Bildiri; [2.] V. Thomsen Tarafından Çözülmüş Orhon Yazıtları; [3.] Yenisey Yazıtlarındaki İyi Değerlendirilmemiş Bir Harf; [4.] Turcica. Çeviren ve Yayına Haz. V. KÖKEN, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları. [→ Inscriptions de l’Orkhon déchiffrées, Imprimerie de la Société de Littérature Finnoise, Helsingfors 1896]

TIETZE, A. (2002). Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı I, İstanbul-Viyana: Simurg Yayınları.

TRYJARSKI, E. (1968). Dictionnaire Arméno-Kiptchak, d’après trois manuscrits des collections viennoises I: A-H, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.

TUGUŞEVA, L. Yu. (2008). Tyurkskiye Runiçeskiye Pis’menniye Pamyatniki iz Mongolii, Moskva: İnsan.

Türkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü I-XII (1993). 2. Baskı, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

VAMBÉRY, H. (1899). Noten zu den alttürkischen Inschriften der Mongolei und Sibiriens, Helsingfors: Soci t  Finno-Ougrienne.

XIII. Yüzyıldan Beri Türkiye Türkçesiyle Yazılmış Kitaplardan Toplanan Tanıklarla Tarama Sözlüğü I-VIII (1996). 2. Baskı, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

YUDAHİN, K. K. (1985). Kirgizsko-Russkiy Slovar' I: A-K, Frunze: Glavnaya Redaktsiya Kirgizskoy Sovyetskoy Entsiklopedii.